

ТОРГІВЛЯ

У зв'язку зі стрімким зростанням промислового виробництва краю в кінці XIX – на початку XX ст. розвивалися торгова та фінансова галузі регіону. Традиційно проводилися ярмарки, діяли базари, все більше відкривалося магазинів, кав'ярень та трактирів.

Знак члена Олександрівської торгової депутації

БАНКІВСЬКА СПРАВА

Виникнення та широка діяльність системи фінансових та кредитних установ в Запорізькому регіоні в другій половині XIX ст. свідчило про високий рівень розвитку його промисловості та торгівлі. В містах та селах краю виникали повітові казначейства, ощадні каси, товариства взаємного кредиту, приватні банкірські будинки, міські та відділення комерційних банків. Найкрупніші представництва в містах нашого краю мали: комерційні — Азово-Донський, Санкт-Петербурзький міжнародний, Руський для зовнішньої торгівлі та Державний банки. Щодо роботи міських громадських банків на місцевій території першим у 1868 р. був відкритий Бердянсько-Ногайський, а Олександрівський почав свою роботу у 1873 році.

ПРОМИСЛОВІСТЬ

В результаті реформ, розвитку транспорту, з'являється велика кількість промислових підприємств. Найактивніше розвивалися машинобудівна, чавуноливарна та цегельно-черепична галузі виробництва. Серед найбільших підприємств цього часу — заводи Леппа та Вальмана, Гільдебранда та Прісса, А. Копа, І. Кацена, І. Фрізена, Г. Нейфельда, О. Циглера, Дж. Гриєвза, І. Клейнера, Г. Янцена, тощо.

У зв'язку з інтенсивним розвитком сільськогосподарства і зростанням попиту на сільгоспмашини та обладнання швидкими темпами почало розвиватися сільськогосподарське машинобудування. Наприкінці XIX ст. Олександрівськ, Мелітополь і Бердянськ стають центрами цієї галузі виробництва. Тут вироб-

Культиватор кінця XIX ст., вироблений на заводі м. Олександрівська

ляли плуги, культиватори, борони, жатки, сівалки, букери.

Зростання міст і інших населених пунктів, будівництво підприємств і приватних будинків вимагали великої кількості будівельних матеріалів. Це дало поштовх для розвитку підприємств з виробництва цегли і черепиці. У 1894 р. на території Олександрівського, Мелітопольського і Бердянського повітів налічувалося 120 цегельних заводів та 16 — з виробництва черепиці.

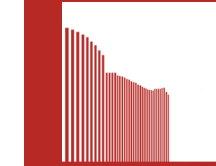
Запорізький край славився потужними підприємствами з обробки сільськогосподарської продукції. У 1907 р. парові млини на території Олександрівського повіту виробляли більш ніж 2 млн. пуд. борошна. Зайнятими в цій сфері були 150 працівників, а загальна продуктивність — 1,5 млн. руб.

МЕБЛІ В ІНТЕР'ЄРАХ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

У всі часи меблі створювали затишок в оселях людей. В експозиції музею представлені меблі жителів краю XIX – початку XX ст. Купці, міщани та промисловці охоче купували меблі як місцевого виробництва, так і закордонного. Меблі цього періоду вирізнялися дивовижною красою, були наповнені пластичними формами, природними візерунками.

В експозиції розкішно виглядають фрагменти інтер'єрів вітальні, робочого кабінету та їдальні кінця XIX – початку XX ст. Привертають увагу оригінальні музичні інструменти та апарати: рояль, піаніно, поліфон та грамофон, що були окрасою будь-якого інтер'єру того часу.

**ЗАПОРІЖЖЯ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ
XIX – НА ПОЧАТКУ
XX СТ.**

ДЕРЖАВНІ РЕФОРМИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Територія сучасної Запорізької області в останній чверті ХVІІІ ст. увійшла до складу Російської імперії. Феодально-кріпосницька система, що панувала у той час, була охоплена глибокою соціально-економічною кризою.

Всі тяготи положення поміщики перекладали на плечі селян-кріпаків: збільшували панщину, урізали селянські наділи або замінювали їх гіршими. У відповідь селяни піднімали бунти. Серед прогресивної частини суспільства формувалося розуміння необхідності скасування кріпосного права, яке заважало розвитку економіки. В країні складалася революційна ситуація. Тому царський уряд

змушений був приступити до обговорення селянського питання.

19 лютого 1861 року було затверджено законопроект про селянську реформу. Взаємовідносини сторін у перехідний період регламентувалися статутними грамотами, де фіксувалися кількість селян, які отримали право на наділення землею або позбулися його, розмір земельного наділу і повинностей.

Селянська реформа 1861 р. сприяла переходу сільського господарства до товарно-грошових відносин, прискорила майнове розшарування селянства, концен-

Медаль Катеринославської губернської сільськогосподарської виставки «За труд і користь», 1891 р.

Знак посадовий «Сільський староста», 1861 г.

Нагородна медаль «За працю по сільському господарству»

трацію земель у руках селянської верхівки, яка перетворювалася на сільську буржуазію або фермерів, стимулювала зростання продуктивності сільського господарства, появу нових сільськогосподарських культур, покращення селекційної роботи, поглибила спеціалізацію регіонів, спричинила інтенсивніше використання сільськогосподарської техніки.

У другій половині ХІХ ст. було проведено ряд реформ у сферах управління, судочинства, військової справи. Вони дали поштовх політичному, економічному та суспільному розвитку держави.

Розвитку місцевої ініціативи, господарства та культури сприяла земська реформа 1864 р., в результаті якої були створені губернські та повітові земські збори, а також земські управи.

У 1870 році була проведена реформа міського самоврядування. У містах були створені нові органи управління — міські думи з постійно діючими органами — міськими управами.

Військова реформа проходила у два етапи. До 1874 р. було покращене технічне та збройне оснащення армії, відбулося скорочення терміну рекрутської служби з 25 до 15 років. Військова реформа упорядкувала прикордонну службу, були створені нові прикордонні округи.

Поліцейська реформа централізувала органи управління поліцією і звузила її компетенцію. Замість міської та земської поліції у кожному повіті створювалися повітові поліцейські управління — єдиний поліцейський орган.

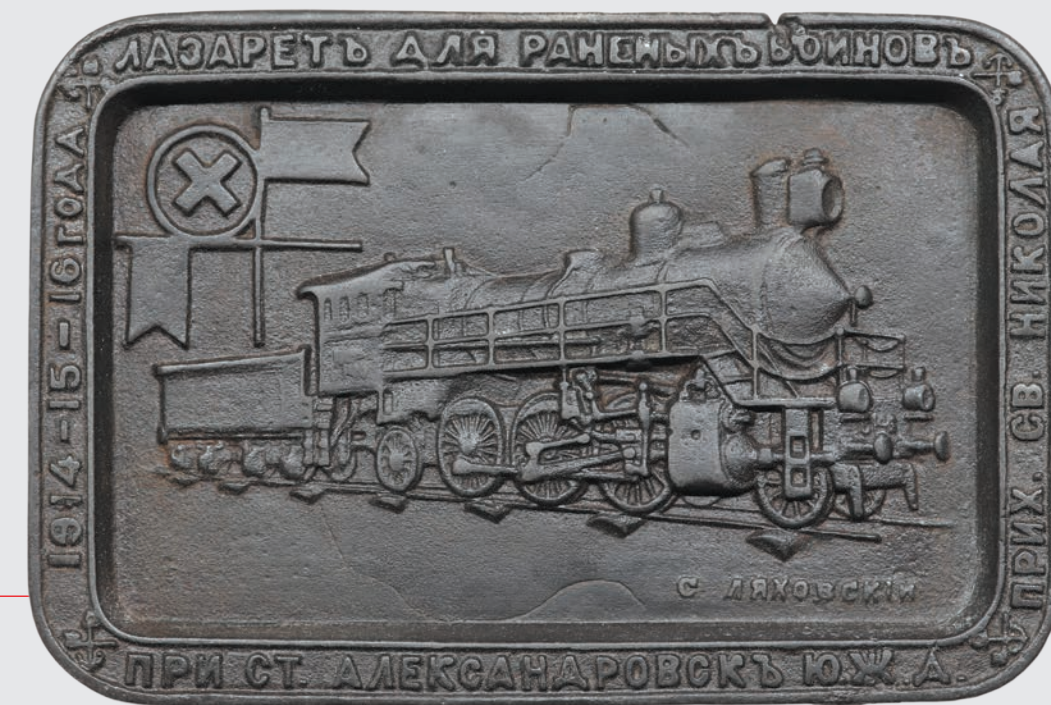
З 1906 року приймаються положення та законопроекти аграрної реформи, що були направлені на реформування сільського господарства шляхом руйнування селянської общини і перерозподілу селянських земель, закріплення у приватну власність за кожним господарем земельної ділянки, яка йому належить. Кредитна допомога селянам надавалася через створений Селянський земельний банк. Селянин, одержуючи надільну землю у власність, мав змогу об'єднати свої ділянки в один так званий відруб, а також залишитись на старому помешканні, або виселитись на хутір, побудований на власній землі. На півдні України протягом 1907 – 1915 рр. землю в індивідуальну власність закріпили 42 % селян. В результаті реформи збільшилося виробництво товарного хліба, місто за рахунок розорення частини селян поповнилося дешевою робочою силою.

ТРАНСПОРТ

Промисловість регіону в дореформений період знаходилася в зародковому стані. Більшість населення займалася землеробством, або промислами та торгівлею, що були пов'язані з сільським господарством. Ситуація на території нашого краю починає поступово змінюватися в другій половині ХІХ ст.

Розвиток залізничного, морського та річкового транспорту в другій половині ХІХ ст. забезпечував залучення місцевих підприємств до всеросійського ринку та сприяв стрімкому розвитку економіки. У листопаді 1873 р. було відкрито відрізок залізниці Лозова – Олександрівськ. Одночасно будували залізничну гілку на Мелі-

тополь і далі до Криму. У 1874 р було введено в експлуатацію відрізок дороги Олександрівськ – Мелітополь, а через кілька місяців Мелітополь – Сімферополь. У 1882 р. почалося будівництво Катерининської залізниці, яка проходила через територію Харківської, Катеринославської, Херсонської та Таврійської губерній. У 1903 р. ця залізниця пройшла через Олександрівськ. Почалося активне будівництво нових фабрик і заводів по всій території краю. Місцеві підприємства отримали можливість транспортування сировини та готової продукції, яка користувалася попитом по всій країні.

Візитниця «Лазарет для поранених воїнів», 1916 р.